

Impactul psiho-social al divorțului în familia tipică vs. familia copilului cu dizabilități

Psychosocial impact of divorce typical family vs. family of children with disabilities

Olărescu Valentina, conf., dr.,

Dumitriu Gabriela, Psiholog, drd.

Summary

The family of disabled children crossing a crisis generated by divorce is in a higher psychosocial vulnerability position than typical family feature, vulnerability generated by the specific context of support and care of children with special needs. If for families with typical development and medium or high socio-professional level there is a relative awareness of the need for post-divorce psychological support, for families of this particular type the awareness is absent or very vague. This predisposes the child to failure in the long term. Psychological intervention must be carried out very subtle.

Key words: child with disabilities, borderline intellect, parental role, emotional balance, divorce implications.

Rezumat

Familia copilului cu dizabilități care traversează o criză generată de divorț se află într-o situație de vulnerabilitate psiho-socială mai mare decât cea caracteristică familiei tipice, vulnerabilitate generată de contextul specific de susținere și îngrijire a copilului cu nevoi speciale. Dacă în cazul familiilor cu dezvoltare tipică și nivel socio-profesional mediu sau ridicat există o conștientizare relativă a nevoii de suport psihologic post-divorț, în acest tip particular de familie această conștientizare este absentă sau foarte vagă. Intervenția psihologică se desfășoară foarte subtil

Cuvinte cheie: copil cu dizabilități, intelect de limită, rol parental, echilibru emotional, implicații ale divorțului.

Introducere

Dintre toate fenomenele manifestate în familii, divorțul este unul care afectează echilibrul psiho-emoțional al membrilor ei, în special al copiilor, și generează disfuncții, uneori majore, pe toate nivelurile vieții lor (personal, relațional, economic, profesional, social, spiritual). Gravitatea efectelor negative este influențată de unele caracteristici ale copilului: vârstă, sex, temperament, starea de sănătate fizică și psihică etc. La acestea se adaugă consecințele conflictului dintre părinți, care uneori se întinde pe perioade lungi. Schimbările din viața copiilor, cum sunt schimbarea rutinei zilnice, a școlii, uneori a domiciliului, se coroborează cu dificultățile financiare și la nivel social și cu dezacordurile dintre părinți privind creșterea copilului, disciplina, programul de legături personale.

În **România**, divorțul poate fi interpretat, la ora actuală, drept un fenomen social în creștere. Numărul divorțurilor a crescut cu **328% din anul 1930 până în 2015**, rata fiind de 1,22 la o mie de locuitori, se arată într-o publicație a Institutului Național de Statistică (INS)[18].

În **Republica Moldova**, conform datelor publicate pe site-ul Biroului Național de Statistică[19], în anul 2014 s-a înregistrat un număr de **11130 de divorțuri**, reprezentând un procent de **3.1% din totalul cuplurilor căsătorite**. Din păcate nu există, la ora actuală, statistici privind numărul de divorțuri în familiile cu copii cu dizabilități, sau cel puțin nu sunt făcute publice. În ceea ce privește numărul de **copii cu dizabilități** de pe teritoriul României statisticile oficiale[20] publicate de Organizația UNICEF arată că în România, la nivelul anului 2015 erau înregistrați 70.647 de copii cu dizabilități, dintre care 60.645 sunt de vârstă școlară, 25.902 - în învățământul special și 23.773 de copii - în școli de masă.

În municipiul **București** trăiesc **4.366 de copii cu dizabilități**, Conform Centrului Municipiului București pentru Resurse și Asistență Educațională (CMBRAE)[21], au fost orientați către școli de masă pentru anul școlar 2014-2015 un număr de 742 de copii cu cerințe educaționale speciale în peste 220 de școli.

Potrivit unui studiu realizat de Organizația UNICEF [21], 50,32% sunt copii încadrați în gradul grav, 20,01 % din copii sunt încadrați în gradul accentuat, iar 29,67% în gradul mediu și ușor.

Conform statisticilor publicate pe site-ul **Biroului Național de Statistică**, estimativ, numărul total al persoanelor cu dizabilități în **Republica Moldova** este de 184,3 mii persoane, inclusiv **14,0 mii copii cu vârsta de 0-17 ani**. Copiii cu dizabilități constituie **2% din numărul total al copiilor din Republica Moldova**. În medie la 10 mii locuitori revin 518 persoane cu dizabilități și 199 copii cu dizabilități la 10 mii copii cu vârsta 0-17 ani.

Așadar, actualitatea și importanța temei rezidă atât în amploarea fenomenului divorțului, cât și în nevoile particulare pe care le are o familie, în urma divorțului. În cazul particular al familiei în care trăiește un copil cu nevoi speciale, membrii acesteia se confruntă cu o dublă traumă: aceea a necesității unei susțineri speciale, dar și a separării. Rolul primordial, în acest caz, revine părintelui copilului cu dizabilități, care se află în situația de a asigura un mediu de protecție și îngrijire specială a acestuia, dar și de a-și asigura și un suport social, emoțional, financiar, profesional, adecvat.

Studii asupra fenomenului divorțului în familia tipică vs. familia copilului cu dizabilități

Tema divorțului a suscitat atenția multor cercetători: psihiatri, psihologi, psihoterapeuți, asistenți sociali, sociologi. Atât în România, cât și pe plan mondial, sunt active diverse organizații ce luptă pentru apărarea drepturilor copilului cu părinți divorțați, rapoartele și studiile oferite de acestea fiind utile în elaborarea unor programe de sprijin pentru familia în criză: Save the Children (Salvați Copiii), Autoritatea Națională pentru Protecția Drepturilor Copilului, atât în România cât și în Republica Moldova, Organizația Națiunilor Unite (ONU), United Nations Children's Fund (UNICEF), World

Health Organization (Organizația Mondială a Sănătății), American Academy of Child & Adolescent Psychiatry (AACAP). Diverși autori au elaborat o serie de studii teoretice și practice privind fenomenul divorțului, cu prezentarea unor cazuri relevante și a modului de abordare și intervenție din perspectivă socială și psihologică: Dolto F., Evans R., Everett C., Grych, J. H., Fincham, F. D., Mitrofan I., Mitrofan N., Ionescu Ș., Nichols.N.P., Veleanovici A., Schwartz, R.C, etc.

De asemenea, mai mulți autori au studiat problema dizabilității copilului: Albu A., Albu G., Băban A., Avramescu, M.D, Străchinaru I, Bucun N., Olărescu V, Rusnac V, Weihs T.J. , Vasian T., Gherguț A., etc.

În ultimii ani, s-au derulat, prin intermediul instituțiilor pentru protecția drepturilor copilului o serie de proiecte ce aveau ca scop sprijinul familiei copilului cu dizabilități și elaborarea unor programe de incluziune socială pentru aceștia. Există, de asemenea, programe de suport, psihoterapie și consiliere pentru copiii și părinții din familii tipice, care traversează o situație de separare. Nu avem, însă, cunoștință despre existența unor programe care să vină în sprijinul familiei copilului cu dizabilități în/sau post-divorț, așa cum nu există o statistică privind numărul de cazuri de acest gen.

Din acest motiv, dar nu numai, considerăm că familia copilului cu dizabilități care traversează o criză generată de divorț se află într-o situație de vulnerabilitate psiho-socială mai mare decât cea caracteristică familiei tipice, vulnerabilitate generată de contextul specific de susținere și îngrijire a copilului cu nevoi speciale.

În prezent, în cadrul centrelor de zi din sistemul de protecție a copilului sunt înregistrați ca beneficiari ai programului, în special copii provenind din familii cu un statut socio-economic precar (părinți fără loc de muncă, sau cu loc de muncă în care obțin salariul minim pe economie, aflându-se în incapacitatea de a susține cheltuielile specifice creșterii și educării copilului, cu un nivel de educație scăzut și precaritate a condițiilor locative).

Totodată, mulți dintre acești copii trăiesc în familii monoparentale, rezultate în urma divorțului. Mare parte dintre ei au un nivel intelectual de limită, manifestând probleme școlare, de comportament, de adaptare, relaționale.

Dacă în cazul familiilor cu dezvoltare tipică și nivel socio-profesional mediu sau ridicat există o conștientizare relativă a nevoii de suport psihologic post-divorț, în acest tip particular de familii această conștientizare este absentă sau foarte vagă. Acest fapt predispune copilul la eșec pe termen lung.

Copilul cu intelect de limită

Conform literaturii de specialitate, intelectul de limită este caracterizat de un QI între 70 și 85-90.

Odată cu vârsta școlară, acest deficit este observabil, în condițiile cerințelor specifice și a competiției din sistemul educațional. Asociat, pot apărea tulburări de conduită, tulburări emoționale, tulburări de adaptare, de comportament. În plan cognitiv apar: dificultăți în sfera gândirii ipotetico-

deductive, dificultăți de învățare, trecere lentă de la stadiul operațiilor concrete la stadiul operațiilor formale. Ca atare, acești copii au nevoie de un mediu familial suficient de informat și suportiv, astfel încât să poată face față în mod optim cerințelor de tip școlar și social.

De foarte multe ori, în practică, copilul cu intelect de limită este întâlnit în familii dezorganizate, cu un nivel scăzut sau foarte scăzut de educație, fiind asociate comportamente familiale de tip abuz sau autoabuz, promiscuitate, lipsă de interes pentru educație, competențe și abilități parentale foarte scăzute.

În aceste condiții, odată cu intrarea în mediul școlar, copilul se confruntă cu noi cerințe cărora le face față cu greu, situație în care sprijinul din partea familiei este esențial. Așadar, în cazul destrămării familiei, copilul se confruntă cu o dublă provocare: a face față cerințelor școlare și a se adapta unei situații familiale perturbate, nefavorabile. Se relevă astfel necesitatea elaborării unui program de intervenție ce are ca scop acordarea de sprijin familiei aflate în dificultate, astfel încât dezvoltarea pe termen lung a copilului să nu favorizeze repetarea unui tipar familial predispus eșecului.

Impactul psiho-social al divorțului asupra familiei

Perturbări la nivelul funcțiilor familiei

Conflictul familial și divorțul produc o restructurare la nivel de principalele funcții ale familiei. În literatura de specialitate [17], sunt descrise o serie de funcții care definesc nucleul familial. Le vom alege spre analiză pe cele care înregistrează cele mai semnificative perturbări, odată cu divorțul:

- funcția economică, care presupune rolul parental de a asigura resursele materiale și financiare necesare existenței familiei. Odată cu separarea, are loc o diminuare, uneori chiar o condiționare a resurselor disponibile pentru creșterea copiilor. Acesta este un aspect care apare adesea spre dezbateri în practica psihologului atunci când abordează cazurile de divorț, ca sursă de nemulțumire a părintelui la care copilul are domiciliul cu privire la implicarea celuilalt părinte. Frustrarea principală ține de măsura în care fiecare dintre adulți își direcționează resursele financiare, părintele care petrece mai mult timp cu copilul fiind, din punctul său de vedere, mult mai implicat financiar. În unele cazuri, de aici până la a tranzacționa accesul la copil în funcție de acest aspect mai este doar un pas. Chiar și în cazurile în care, celălalt părinte se implică financiar suplimentar, pe lângă obligația legală, pot apărea nemulțumiri legate de direcționarea resurselor, situație care adâncește conflictul dintre adulți, cu impact negativ asupra copilului, care de multe ori înțelege că iubirea unui părinte se măsoară în suma de bani pe care o investește lunar.

- funcția de solidaritate, care presupune a asigura unitatea și stabilitatea familiei. La nivel general, această funcție este una de tip tradițional, din ce în ce mai amenințată de rata în creștere a divorțurilor. Rolul acestei funcții este unul de a fixa o bază de raportare a membrilor familiei, care include identitatea personală, sentimentul de apartenență, încredere, sprijin, ajutor. Toate aceste caracteristici sunt necesare

pentru dezvoltarea armonioasă a unui copil. Prin urmare, destrămarea familiei amenință, în primul rând, baza de siguranță și solidaritate a copilului.

- funcția de socializare, care presupune a transmite atitudini, valori, principii, modele de comportament. Cu alte cuvinte, modelul de comportament al părinților devine un cadru de dezvoltare pentru copil, care învață, în felul acesta, ce se face și ce nu se face. Prinși în vârtejul conflictului, adulții scăpa uneori din vedere impactul pe care comportamentele lor îl au asupra copilului. Rolul psihologului, în acest caz, este, tocmai, de a aduce în prim plan perturbarea acestei funcții și eventualele repercusiuni pe care le poate avea în viața copilului.

Perturbări ale rolurilor familiale

Rolurile sunt seturi coerente de comportamente așteptate de la o persoană în virtutea poziției pe care o are într-un sistem, grup, societate[8] . În cadrul familial, întâlnim rolurile conjugal, parental, fratern și, am adăuga, rolul filial. În familiile marcate de conflict, există o perturbare a acestor roluri, din mai multe puncte de vedere, intrând în sarcina specialistului evaluarea acestor roluri și sprijinul pentru restructurarea lor.

- rolul conjugal este primul afectat în cazul divorțului. Cei doi parteneri se văd puși în situația de a renunța la acest rol de soț/soție și la setul de comportamente aferent pentru a-și restructura poziția din perspectiva rolului de părinte singur, pentru care, de cele mai multe ori, nu există repere comportamentale, într-o prima etapă. Putem vorbi, astfel, de o dezorientare legată de rol, care face că anxietatea în legătură cu divorțul să fie mai accentuată la unul dintre parteneri sau la ambii. Restructurarea rolului presupune identificarea și accesarea acelor resurse individuale care produc o re poziționare a individului în raport de sens personal. În absența rolului conjugal, se poate produce un refugiu în rolul parental, cu o exacerbare a dependenței față de acesta. Astfel poate fi explicată, în unele cazuri, luptă de putere care intervine între doi foști parteneri, pentru monopolul asupra copilului/copiilor.

- rolul parental este, de asemenea, perturbat în cazul unui divorț, fie prin preluarea în mai mare măsură a răspunderilor care țin de copil, fie prin restricționarea accesului liber la copil. Fiecare dintre cei doi părinți are, în dinamica familială și în viața copilului, un rol bine definit, mama fiind investită cu funcția emoțională și de susținere, tatăl fiind investit cu funcția de socializare și contact cu exteriorul. În cazul unei separări sănătoase, cei doi foști parteneri pot colabora în continuare, din rolurile parentale, pentru a minimaliza pe cât posibil supraresponsabilizarea unuia dintre ei. Însă, în cazul unui divorț agresiv, în care rolul parental este contaminat cu conflictul rolului conjugal, unul dintre parteneri poate fi exclus în mod intenționat, rolul sau fiind preluat de către celălalt, sau anulat în mare măsură. Impactul acestui dezechilibru asupra copilului poate fi dramatic, de aceea, unul dintre obiectivele procesului de consiliere/psihoterapie este echilibrarea rolurilor parentale.

- rolul fratern poate fi perturbat în măsura în care copiii sunt încurajați să se alieze cu adulții, să își exprime direct sau indirect preferințele, să aleagă părintele cu care vor să rămână sau să constituie suport pentru părintele care suferă. Astfel, frații se văd puși în situația de a se separa emoțional pentru că au preferințe diferite, de a se separa emoțional de unul dintre părinți pentru a se alia, împreună, cu celălalt părinte, sau de a fi separați fizic, prin schimbarea domiciliului.

- rolul filial presupune respect față de părinte, loialitate, iubire, încredere, apartenență. Rolul filial se manifestă în raport de ambii părinți și este necondiționat. Problema apare atunci când copilul simte că e cazul să aleagă ce părinte își iubește mai mult. Desigur, se poate prefigura o anumită preferință pentru unul dintre părinți, în funcție de modul în care acesta răspunde nevoilor copilului prin a fi mai disponibil, mai permisiv, a petrece mai mult timp, a fi mai prezent, a se implica în activitățile copilului. Însă această preferință nu înseamnă că un copil poate alege între mamă și tată, ci doar că dintre mama și tata, unul este mai prezent la nevoile copilului, emoțional și fizic.

În practică, nu puține sunt situațiile în care unul dintre părinți este abuziv în relația cu copilul. Rolul specialistului este de a depista calitatea relației părinte-copil și de a interveni acolo unde relația are caracteristicile abuzului. De multe ori, o alianță cu unul dintre părinți poate masca o reacție de respingere a celuilalt părinte abuziv, copilul manifestând dependența față de părintele în care are încredere. Prin urmare, înainte de a ne pronunța asupra influenței unuia dintre părinți în perturbarea rolului filial cu celălalt părinte, este indicat să studiem calitatea relației celuilalt cu copilul, căci respingerea ar putea fi justificată.

Perturbari de tip emotional

Divorțul emoțional intervine înaintea celui fizic sau legal, acestea din urmă fiind, de fapt, declarația asumată a primului. Din păcate, echilibrul emoțional al părinților este în strânsă legătură cu cel al copiilor, astfel încât orice perturbare la primul nivel se reverberează mult mai intens în cel de-al doilea. Oricum ar fi, un divorț civilizat sau, dimpotrivă, unul violent, efectele sale emoționale nu pot fi neglijate. Orice pierdere este o traumă, de mai mică sau mai mare intensitate și necesită o perioadă de vindecare. În acest proces, copilul poate experimenta o paletă largă de emoții, cu sau fără legătură cu realitatea: frustrare, teamă, sentimentul de a fi abandonat, anxietate, descurajare, respingere, furie, etc. În procesul terapeutic, psihologul are sarcina de a săpa cu tact în profunzime și a permite acestor trăiri să iasă la suprafață.

Nu de puține ori, copilul cu părinți divorțați va nega, minimaliza sau evita acest subiect și trăirile legate de el. O poate face ca mod de a se proteja pe sine de impactul acestui eveniment, pentru că reflectă modul în care familia îl raportează la ceea ce se întâmplă.

Implicații ale divorțului

După analiza asupra zonelor care țin de funcționarea familială perturbate de conflictul premergător sau însoțitor al divorțului, considerăm necesară o trecere în revistă a implicațiilor pe care divorțul propriu-zis le are în viața de familie, la modul concret. Acestea constituie, în egală măsură, zone de acțiune în demersul de consiliere/psihoterapie.

- *Implicații legale.* Un proces de divorț este, în zona concretă, un proces decizional validat legal. Implică o schimbare de nume, o împărțire a bunurilor comune, o separarea fizică și locativă, o decizie legală în legătură cu custodia, domiciliul copilului, programul de vizitare, petrecerea sărbătorilor legale, a zilelor de naștere. Cumva, tot ceea ce înainte era trăit natural în cadrul familial, devine normat, supravegheat, constrâns și reglementat legal. Relația părinte-copil pierde din calitate și naturalețe, iar dacă între cei doi părinți persistă conflictul, poate deveni chiar dificilă și provocatoare de suferință.

- *Modificarea contextului personal de viață.* În urma divorțului, unul dintre părinți își schimbă domiciliul. Copilul pleacă cu el sau rămâne, în absența lui. Componenta familiei se schimbă, la fel și obiceiurile și regulile casei. Sarcinile de zi cu zi ale părintelui absent sunt preluate de celălalt părinte sau de un membru al familiei extinse. Programul zilnic al copilului se poate modifica, programul de final de săptămâna, vacanțele sunt împărțite între cei doi părinți. Dintr-o dată, mare parte din universul personal al copilului se schimbă într-un mod care indică o lipsă. E nevoie de timp pentru reorganizare, reacomodare, re poziționare. Copilul se raportează acum la două domiciliu, două camere proprii, două seturi de jucării, haine, întâlniri cu familia extinsă. Intervenția terapeutică poate viză reacomodarea copilului la noul context de viață, sprijin acordat părinților pentru a organiza un context de viață cât mai puțin invalidant prin absența unuia dintre membri, a pune baze pentru un context sănătos, în ciuda separării.

- *Modificarea contextului social.* Odată cu divorțul, se modifică și rutina legată de petrecerea timpului și contactul cu exteriorul. Fiecare dintre cei doi părinți își prefigurează noi preferințe și preocupări legate de petrecerea timpului liber. Cercul de prieteni se poate modifica, pe principiul alegerii partenerului cu care vor să continue relația de prietenie, în special în cuplurile în conflict. În cazul în care domiciliul copilului se schimbă, pe lângă modificarea contextului personal și familial, are loc o schimbare majoră legată de mediul școlar, vecinătate, relații de prietenie. Adaptarea poate fi extrem de dificilă, fără un sprijin adecvat. În condițiile în care nu este gestionată corect, poate duce la tulburări emoționale și de comportament, ca simptom al suferinței și dezorientării pe care copilul le trăiește.

Pentru specialist, zona globală de intervenție vizează întreg universul copilului. Însă, acest aspect nu se poate aborda izolat. Nu vom uita faptul că patronii acestui univers sunt părinții, care la rândul lor,

au nevoie de sprijin. O intervenție care se dorește o reușită asupra copilului se va extinde asupra tuturor persoanelor implicate, fie că vorbim de părinți, sau de familia extinsă care intră în contact cu copilul.

Intervenția privind competențele și abilitățile parentale în cazul familiei destrămate

În cadrul acestei secțiuni, propunem un model legat de dezvoltarea competențelor parentale post-divorț, înțelegând prin aceasta o reorganizare a competențelor parentale, într-un mod adaptat noii situații care implică reorganizarea familiei, cu accent pe dezvoltarea unui set specific de competențe necesare părintelui copilului cu intelect de limită. Pornim de la premiza conform căreia există diferențe între părinții copiilor cu dezvoltare tipică și cei ai copiilor cu IL la nivelul reacției psihologice și a capacității de susținere în urma divorțului, diferențe ce țin de reactivitatea emoțională, competențe parentale, conștientizarea nevoii de suport, capacitate de adaptare. Pe lângă problematica specifică divorțului, în cazul copilului cu intelect de limită avem o dublă dificultate, legată de specificul acestei tipologii, care, de multe ori, este greșit înțeleasă și gestionată de către părinte.

Pornim de la modelul propus de S. Glăveanu, [6], pornind de la studii empirice, calitative. Autoarea realizează o viziune plenară/integratoare a modelului parental, având incluse secvențe conceptuale provenind de la mai mulți autori (printre care Diana Baumrind, B. Spock, E. Fischbcin, Dorothy Law Nolte și Rachel Ilarris, I. și D.D. Dolean, Carmen Ciofu etc.) . Astfel, autoarea descrie conceptul de competența parentală și nivelul de dezvoltare a acesteia, pe următoarele dimensiuni:

- Cunoaștere - vizează abilitatea părintelui de a cunoaște, în funcție de etapele de vârstă ale copilului, nivelul de dezvoltare al acestuia și, pe baza acestei cunoașteri, de a-și explica reacțiile copilului, de a înțelege nevoile acestuia și de a formula răspunsuri adecvate lor;

- Suport afectiv și managementul stresului - implică abilitatea părintelui de a cunoaște și a utiliza modalități eficiente atât de prevenire, cât și de coping al stresului din familie; presupune gestionarea situațiilor tensionale și oferirea unui suport afectiv care să ajute copilul în a-și gestiona emoțiile negative;

- Disciplinare - reflectă abilitatea părintelui de a comunica asertiv, de a gestiona adecvat regimul de recompensă și pedeapsă, permițând, astfel, dezvoltarea tuturor potențialităților unei personalități armonioase;

- Managementul timpului - relevă, pe de-o parte, abilitatea părintelui de a determina calitatea și cantitatea timpului petrecut cu propriul copil și, pe de altă parte, capacitatea sa de a coordona/dirija timpul copilului, de a crea contexte care să contribuie la stimularea gândirii critice și creatoare și la dezvoltarea simțului estetic și, de asemenea, care să susțină inserția socială a copilului;

- Managementul crizelor - reflectă abilitatea părintelui de a fi un bun lider, de a găsi soluții la problemele copilului împreună cu acesta, astfel depășind situațiile critice de natură educațională sau

personală și determinând dezvoltarea gândirii critice și raționale a copilului, precum și a perseverenței în rezolvarea de probleme.

Așadar, pornind de la structura tabloului competențelor parentale, abordăm modul în care urmărim modificarea lor adaptativă, în situația de divorț.

Cunoașterea și satisfacerea de către părinte a nevoilor de dezvoltare fizică, psihică, socială și spirituală a copilului, specifice vârstei și situației concrete, implică, în acest caz specific și cunoașterea efectelor separării asupra copilului, în funcție de nivelul său de dezvoltare (cognitivă, afectivă, socială). Cunoașterea acestor consecințe ajută părintele să prevină, prin dezvoltarea unui set nou de comportamente, efectele negative pe care divorțul le-ar putea avea asupra copilului. Așadar, structura intervenției va îngloba și o secțiune de psiho-educație, ce are ca rol central transmiterea de cunoștințe legate de modul în care divorțul afectează copilul cu dizabilități în funcție de caracteristicile sale specifice.

Capacitățile acestuia de a dezvolta o **relație afectivă pozitivă** și comunicarea cu copilul vor lua, în contextul actual, o nouă formă, care va ține cont de felul în care este reorganizată familia, statutul locativ al copilului, capacitatea de implicare a părintelui în cât mai multe activități cu copilul, în ciuda situației de separare, modul în care acordă sprijin afectiv și comunică cu copilul, administrând elementele care țin de proximitate și relația cu celălalt părinte.

Abilitățile de a **identifica, exprima și tolera emoțiile negative, stabilirea limitelor, a regulilor și disciplinarea**, fie ca părinte singur, fie ca părinte care petrece mai puțin timp cu copilul decât petrecea anterior. Managementul disciplinei, în cazurile de divorț defectuos gestionate se poate transforma într-o situație de pierdere a controlului, în măsura în care această sarcină cade în atribuția unui singur părinte, celălalt considerând că nu este de datoria sa să se implice câtă vreme nu mai locuiește cu copilul sau, mai grav, profitând de aceasta situație pentru a se arăta extrem de permisiv în scopul de a câștiga simpatia copilului.

Managementul timpului devine o competență deosebit de importantă în situațiile de divorț, cuprinzând atât o bună abilitate de a organiza și gestiona de comun acord timpul petrecut cu copilul, cât și implicarea în organizarea programului zilnic al copilului și în activitățile sale. După cum observăm, pentru ca acest lucru să se întâmple, e nevoie de o intervenție ce are ca scop, în primul rând, optimizarea relației parentale.

Abilitatea de a fi **un bun lider** și de a găsi soluții la problemele copilului împreună cu acesta presupune o bună relație părinte - copil post divorț, consecvență, implicare, comunicare cu celălalt părinte.

Intervenția va avea în vedere, așadar, reorganizarea acelor competențe care anterior funcționau într-un mod adaptat contextului (construirea pe resurse) și crearea unora noi, necesare contextului actual.

Bibliografie:

1. Barrett I.E., Pseudo-mental Deficiency, a psychiatric syndrome. – Med Monthly, 1955, v.83
2. Dolto F. *Când părinții se despart*. Editura Trei, București, 2008
3. Dolto, F. , Angelino, I. *Cand Parintii se despart. Cum sa prevenim suferintele copiilor*
4. Everett C. *Divorțul sănătos*. Editura Trei, București, 2008.
5. Gherguț, A. (2007). *Sinteze de psihopedagogie specială*. Editura Polirom, Iași
6. Glăveanu S., *Competența parentală - Modele de conceptualizare și diagnoză*, Editura Universitară, București, 2012
7. Melton G. B. et al., *Psychological evaluations for the courts : a handbook for mental health professionals and lawyers*, The Guilford Press, New York, 2007.
8. Mitrofan, I., Ciupercă C., *Introducere în psihosociologia și psihosexologia familiei*, Editura Alternative, București, 1997.
9. Mitrofan I. *Psihopatologia, psihoterapia și consilierea copilului*. Editura SPER, București, 2001.
10. Nichols. N.P.; Schvartz, R.C. *Terapia de Familie. Concepte si metode*, Asociatia de Terapie Familiala, 2005
11. Olărescu V., *Efectele transgeneraționale ale conjugopatiei ce conduce spre divorț*. Acta et commentationes. Științe filosofice, psihologice, pedagogice și social politice. Chișinău, 2006
12. Olărescu V., Veleanovici A. *Sindromul Alienării Parentale, formă subtilă de abuz emoțional*. Volumul Conferinței științifice anuale Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului, UPS Ion Creangă, Chișinău, 2009.
13. Olărescu, V., *Reținere în dezvoltarea psihică*. Chiș., 1999
14. Păunescu C, *Deficiența mintală și organizarea personalității*. Buc, 1977.
15. Salvați Copiii. 1,2,3... *Pași în reabilitarea copilului care a suferit o traumă*. Editura Spiru Haret, Iași, 2009.
16. Vîrlan M. *Optimizarea comportamentului copiilor din familii temporar dezintegrate*. Chișinău, Editura UPS Ion Creangă, 2010.
17. Voinea, M. *Sociologia familiei*. Tipografia Universității București, București, 1993.
18. <http://www.insse.ro/> accesat la data de 10.01.2016
19. <http://www.statistica.md/> accesat la data de 10.01.2016
20. <http://www.unicef.ro/wp-content/uploads/Brosura-Copiii-cu-dizabilitati-2013.pdf> accesat la data de 15.01.2016
21. <http://www.cmbrae.ro/> accesat la data de 15. 01.2016

Primit 23.05.2016